

A tradicionális mezősi táncművelés térbeli tagolódása

A Mezőség mint néprajzi tájegység

A Mezőség mint önálló népi műveltséggel rendelkező terület pontos körülhatárolását, valamint belső tagolódását tekintve a néprajzkutatók között nincs egyetértés (Keszeg 2010: 7–8).²⁴⁹ A magyar népi kultúra régióit tárgyaló legfrissebb összefoglalás az Erdélyi-Erdőhátot, a Lápos völgyét, a Nagy-Szamos völgyét, a Sajó mentét, a Felső-Maros mentét, a Mezőséget, Erdőalját, Aranyosszéket és Torockó környékét is külön tájegységként kezeli (Magyar 2011: 189–235). Emiatt nehéz megállapítani a régió pontos méretét: néhányan száz, többen kétszáz-kétszázötven, esetleg háromszáz falut sorolnak ide. A pontos behatárolást az egységes kutatási koncepciók hiánya, a kulturális változások vizsgálatára fordított kevés figyelem, illetve az egyes tájak kutatottsága terén tapasztalható különbségek is nehezítik (Pávai 2005a: 22–23). Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a fent említett felosztások megjelölnek egy központi területet, amihez körben a perem-, illetve határvidékek csatlakoznak.

A Mezőség kistájakra történő felosztását illetően Kós Károly a viseletet, a népi építészetet és néhány folklórjelenséget vizsgálva többször utal a mezősi kultúra táji eltéréseire. Ennek során elkülöníti egymástól az észak-nyugati, a déli és az általa „igazi” mezősi falvaknak nevezett településeket (Kós 2000 II.: 77, 196–239, 257–259, 269, 271, 273). Barabás László az eddigi tárgyi-néprajzi és folklórkutatások tapasztalatai, valamint saját népszokáskutatásai alapján hasonló véleményen van. A mezősi régió belül megkülönböztet egy központi falucsoportot (Belső-Mezőség: Visa, Magyarparlatka, Katona stb.), innen kifelé haladva, a következő koncentrikus körben ún. peremterületeket (Nyugat-, Észak-, Kelet- és Dél-Mezőség), a régió legszélén pedig a következő határvidékeket: Nagy-Szamos mente, Lápos mente, Sajó mente, Beszterce vidéke, Szászrégen környéke, Felső-Maros mente, Maros mente, Marosszéki Mezőség, Ludas környéke, Torda vidéke, Erdőalja, Borsa völgye és Kis-Szamos mente (Barabás L. 2010: 57–58).²⁵⁰ A régió középpontjában a történelmileg és infrastrukturálisan legizoláltabb Belső-Mezőség fekszik, a határterületek viszont már éles kulturális különbségeket felmutató városok és kapcsolódó nagytájak közvetlen közelében találhatóak (Barabás L. 2010: 59–60). A Kis-Szamos mentén és az Erdőhát (Szamos menti hátság) egykori kismemesi falvak, a főbb

249 Itt kell megemlíteni, hogy nyelvészeti kutatások szerint a Mezőség külön nyelvjárási régió, ami azonban jóval nagyobb területet foglal magába, mint a néprajzi értelemben vett Mezőség (Juhász 2001: 296).

250 A román néprajzi tájbeosztás a fentiekhez hasonlóan a Kis- és Nagy-Szamos és a Maros közötti területet sorolja a Mezőséghez (Barabás L. 2010: 59).

utak mentén lévő vásáros települések műveltségbeli különállása tovább színezi a vidék kulturális összképét (Barabás L. 2010: 59–60). Kérdéses, hogy mennyire lehet pontosítani ezeket a koncentrikus köröket, és a különböző kulturális jelenségek mennyire mutatnak hasonló elterjedést. A kistájak között, és néhol azokon belül is (pl. Szék esetében) meglehetősen nagy kulturális különbségekkel lehet számolni (Barabás L. 2010: 59–60). Az eddigi összehasonlító kutatások a gazdálkodás, az építészet, a viselet, a néptánc, a népzene, és a népszokások területén a környező néprajzi tájak erőteljes kulturális hatását mutatják a határvidékeken, ami a Belső-Mezőség felé haladva fokozatosan gyengül (Barabás L. 2010: 60). Barabás szerint az itt élők tájszemléletére és az összetartozás tudatára vonatkozó, a kultúráról alkotott belső (émikus) képük is ezt támasztja alá (Barabás L. 2010: 59). Magyar Zoltán a vidék mondakincsét kutatva úgy találta, hogy a vidék vízrajza is meghatározó a belső kulturális tagolását illetően (Magyar 2012: 29), mondván, hogy egy-egy patak völgy „sajátos vonások, esetenként önálló arculat hordozója” (Magyar 2012: 31). Megállapítását Pávai István elsősorban a magyar népi tánczenei darabok vizsgálati eredményeivel összevetve sok helyen egyezést lát, így például a Kis-Szamosba nyugatról beömlő völgyek, vagy a Sajó melléke esetében (Pávai 2012: 387–388). Ugyanakkor a Pávai István által a Mezőséghez tartozónak tartott hat kisebb tánczenei tájegységre (Észak-Mezőség, Szék, Belső-Mezőség, Tóvidék, Kelet-Mezőség, Dél-Mezőség – Pávai 2012: 387) a fenti megállapítás egyáltalán nem vonatkoztatható. Az itt élő magyarok „Mezőség”, vagy „mezőségi” tudata sokat változott az utóbbi évtizedekben. Kallós Zoltán 1964-ben még azt írta, hogy Bonchida, Válaszút és Szék lakosai nem fogadják el magukra nézve a „mezőségi” jelzőt (Kallós 1964: 235). Kós Károly is utal arra a tényre, hogy Ördögösfüzes lakosai szerint az „elmaradott” Mezőség a tőlük keletre fekvő Kékesvásárhely (Târgușor)–Vasasszentiván (Sântioana) falvaktól kezdődik (Kós 2000 II.: 212, 225). Saját kutatásaim is azt mutatják, hogy a Belső-Mezőség magyar lakosai sokáig nem tartották magukat mezőséginek.²⁵¹ Az 1930-as, 1940-es években született adatközlőim szerint a Mezőség a „mócsi hegyen túl” kezdődik, ahol a „nagyhatáru” falvak (például Magyarfráta) találhatóak. Ez a vélemény a tánczás turizmus hatására megnövekedett érdeklődés miatt kezdett megváltozni az 1990-es évek közepétől, végétől. A Mezőség kultúrájának alakulását vizsgálva a későbbiekben fontos lenne nyomon követni a környező városok kulturális hatásainak dinamikáját is.²⁵²

251 Gilyén Nándor a mezőségi népi építkezés kutatója szerint is ritkán használják a helybeliek a Mezőség kifejezést (Gilyén 2005: 7).

252 A mezőségi népi kultúrára gyakorolt városi hatásokról említés szintjén esett már szó (Kós 2000 II.: 196–198; Magyar 2012: 31), Kós Károly az ördögösfüzesi viselet alakulásával kapcsolatban a városi befolyásra vonatkozó konkrét adatokat is hoz (Kós 2000 II.: 212–216) kifejezetten ilyen fókuszú vizsgálatról azonban nincs tudomásom. Ugyanakkor szinte minden néprajzi leírás, összefoglaló ellentmond Magyar Zoltán feltételezésnek, miszerint Kolozsvár földrajzi közelsége szerepet játszhatott a belső-mezőségi falvak sajátos kultúrájának kialakulásában (Magyar 2012: 32).

A mezőségi táncdialektus körülhatárolása és belső tagolódása

Mezőség önálló dialektusként csak az 1950-es évektől – Lajtha László, Kallós Zoltán, Jagamas János és munkatársaik vizsgálatai nyomán – szerepel a magyar népzene területi felosztásában (Pávai 2005a: 27). Mezőség lehetséges belső tagolódására ugyan Lajtha már az 1950-es években felhívja a figyelmet,²⁵³ a terület néptánczenei szempontok szerint történő körülhatárolását és belső felosztását azonban rendkívül későn, csak 2005-ben végezte el Pávai István. Ennek során Mezőség mellett külön említi a Kalotaszeg – Mezőség átmeneti területet (Erdőalja és az Erdélyi-Erdőhát kismemesi falvait), Aranyosszékét, a Maros- és Sajó vidékét, a Marosszéki Mezőséget, valamint a Felső-Szamos vidéket –, ideértve a Nagy- és a Kis-Szamos mellékét, a régió belül pedig az Észak-, Belső-, Dél- és Kelet-Mezőséget különbözteti meg Pávai (2005a: 38–39). A szerző figyelmeztet a tánc- és a tánczene területén észlelhető dialektális eltérésekre, mondván, hogy a tánc- és tánczene stílusának egységessége, a táncrend azonos felépítése, ugyanazon tánc típusok jelenléte, illetve hiánya mellett a tánczenei kistájakat meghatározó tényező lehet a falusi zenekarok működési területeinek megállapítása is (Pávai 2005a: 37). Pávai vizsgálatainak eredményeit tanulságosnak tartom egybevetni Martin Györgynek a mezőségi táncdialektusra vonatkozó megállapításaival.

A Mezőséget Martin György a keleti vagy erdélyi táncdialektusba sorolja (Martin 1995: 110–113).²⁵⁴ Martin az erdélyi magyar táncdialektusokat vizsgálva Mezőséget elhatárolja három másik közép-erdélyi nagytájtól, a Kalotaszegtől, a Maros–Küküllő vidéktől és Marosszéktől (Martin 1995: 108–118), a vidék kisebb belső egységeit körvonalazva pedig öt kistajat különböztet meg:

1. A Borsa és Kis-Szamos völgye tánc kultúrájának bizonyos vonásait rokonítja a kalotaszegi és szilágysági falvakéval.

2. A Nagy-Szamos és Sajó völgye, valamint Lápos mente falvait más mezőségi területnél polgárosultabbnak tartja, melyek táncairól Martin összefoglalójának megírása idején még kevés gyűjtés állt a rendelkezésünkre.

3. A legjobban ismert, Mezőség középső részén lévő vegyes lakosságú falvak (Magyarpalatka és környéke, valamint a Tóvidék). Gazdag férfi- és párostánc kultúrával rendelkező vidék, ahol a magyar és a román tánc készlet között nagy az átfedés. Régiés, aszimmetrikus lüktetésű páros táncot tartja itt jellemzőnek. Megemlíti, hogy a nagy körzetben muzsikáló magyarpalatkai zenészek mellett több parasztmuzsikus is működött a vidéken.

4. A Kalotaszeggel és a Maros–Küküllő vidékkel határos átmeneti területként definiálja a Délnyugat-Mezőséget, melynek tánc kultúrájáról kevés adat állt a ren-

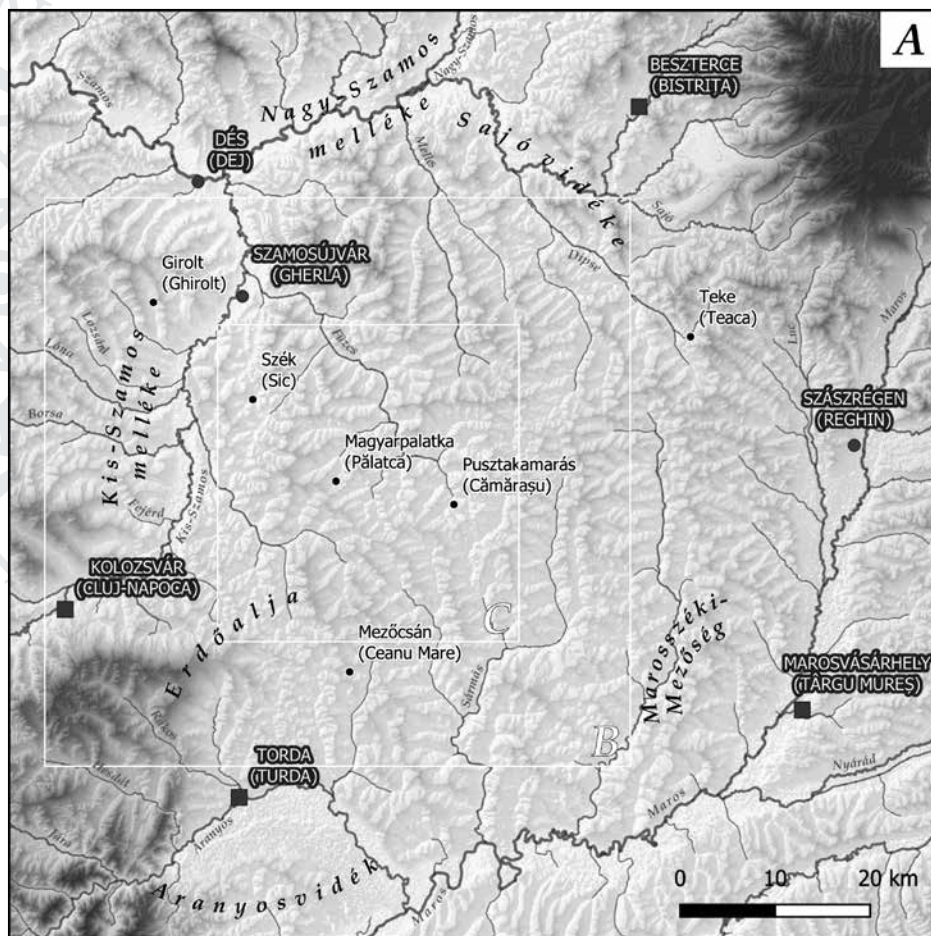
253 Lajtha az addig gyűjtött anyag alapján északi és déli mezőségi dialektus meglétét feltételezi (Lajtha 1954a: 80).

254 A román tánc kutatók Erdélyt a nyugati táncdialektushoz sorolják. Ezen belül több kisebb táncdialektust különböztetnek meg. Andrei Bucşan szerint a nyugati táncdialektus magja Erdély nyugati része, amihez szervesen kapcsolódik Észak- és Közép-Erdély, ahová Mezőség is tartozik. A Maros alsó folyásának környékét ettől különállónak, aldialektusnak tekinti (Bucşan 1977: 327).

delkezésünkre az összefoglaló megírása idején. Tánckultúrájának néhány vonása a Maros–Küküllő közti dialektussal rokonítja.

5. A Kelet-Mezőség „tánc- és zenekultúrája modernebb, székelyes hatások jellemzik. A régi aszimmetrikus lassú páros tánc hiányzik a vidéken, megjelenik viszont a marosszéki területen jellemző korcsos, és a székely verbunk” (Martin 1995: 111). A vármegyei magyarság – írta Martin – vélhetően az 19–20. század fordulóján vett át a székelységtől táncfajtákat – emiatt alakult ki az utóbbi fél évszázadban ez a táncdialektus a mezőségi magyar táncrepertoár és a marosszéki táncok „egyesítésével” (Martin 1995: 18).²⁵⁵

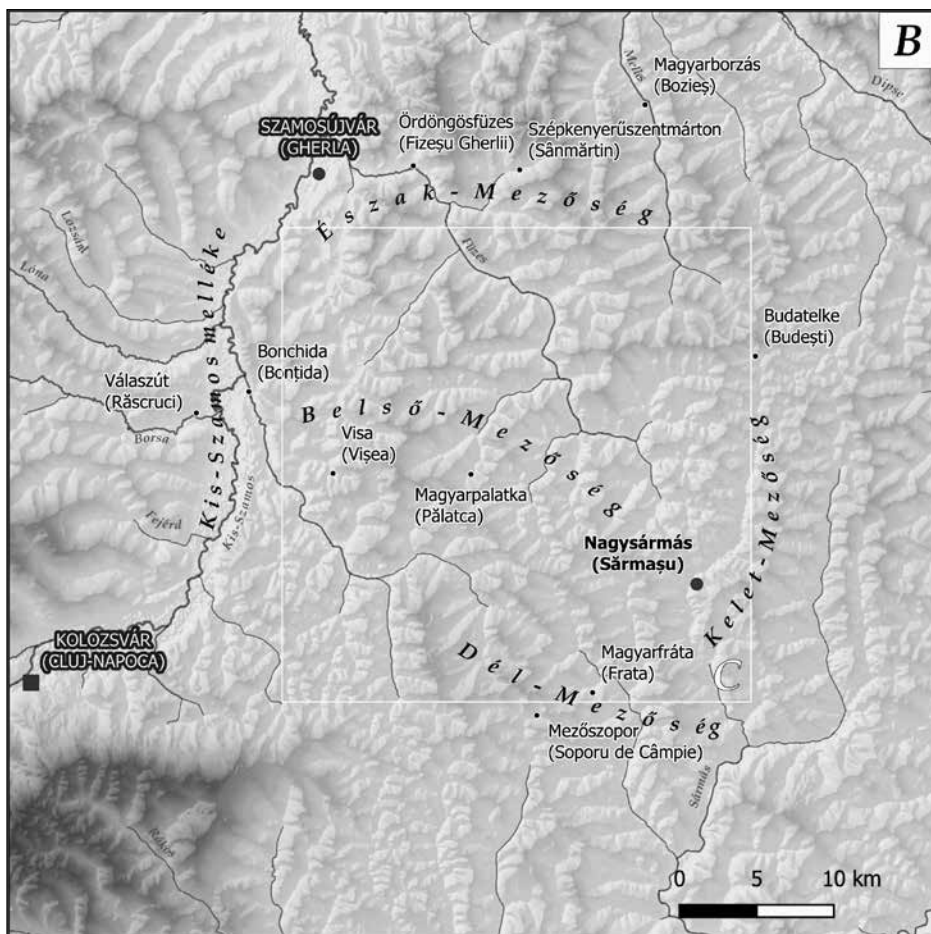
2. térkép. A Mezőség és a környező táncdialektusok. Készítette Tobak Zsolt.

255 Ez azért fontos, mert Mezőség tánckultúrájával kapcsolatban itt veszi Martin a leginkább figyelembe az időbeli változásokat. Kósa László összefoglalásában viszont azt írta, hogy a marosszéki Mezőségen a székelységhez való tartozás tudata még sokáig fennmaradt a rendi tagoltság megszűnte után is (Kósa L. 1998: 155–159, 319–344).

3. térkép. Kistájak a Mezőségen. Készítette Tobak Zalán.

Martin legutolsó, 1985-ben megjelent összefoglalójában tehát Mezőség középső részéről beszélt, amikor a Visa, Magyarpalatka, Feketelak, Mezőkeszű stb. falvakból álló kulturális egységet próbálta meghatározni (Martin 1985: 6). Párhuzamként Kallós Zoltán megállapításait is érdemes figyelembe venni. Kallós a saját maga által (ha nem is mindig következetesen) Észak-Mezőségnek nevezett területen három kisebb egységet különít el: a Kis-Szamos völgyét és az attól nyugatra eső, erdőháti területet; valamint a régies kultúrája révén különálló, központi falucsoportot (Visa, Vajdakamarás, Mezőkeszű és Magyarpalatka), amihez az itteni szórványmagyarság kulturális jellegzetességei alapján még néhány települést (Kötelen, Mezőszava, Légen, Gyeke és Katona) hozzárendel (Kallós 1979, 1993). Felosztásában a harmadik területhez a Cege, Feketelak és Vasasszentgotthárd környéki, tóvidéki falvakat sorolja (Kallós 1979, 1993).

Kós Károly az énekkultúra, a táncszervezés, valamint a fonóbeli szokások, játékok területén megfigyelt különbségek tárgyalásakor északnyugat-mezősségi (Girolt, Kessed stb.) és belső-mezősségi falvokról beszél. Ez utóbbiakon belül kijelöl egy szűkebb kört: Magyarpalatkát és házassági körzetét (Visa, Vajdakamarás, Mezőkeszű), ahol a fonóbeli játékok és a dalkincs tekintetében fedezett fel hasonlóságokat. Ebből a szempontból külön kezeli az ezektől keletebbre található falvakat, mint például Katona és Mezőköbölkút (Kós 2000 II.: 257–258, 269, 271, 273).

Úgy vélem, hogy a táncoktúra Martin által is fontosnak jelölt jegyeit étikus vizsgálata mellett néhány émiikus szempontot is bevonva a kutatásba, tovább lehet finomítani Martin György táji felosztását a Mezőség vonatkozásában. Pávai Istvánnak a tánczenére vonatkozó legújabb területi felosztását figyelembe véve úgy gondolom, hogy a magyarok által táncolt táncokat vizsgálva Mezőséget érdemes külön tárgyalni a környező kistájaktól (Kis-Szamos melléke, Nagy-Szamos melléke, Sajó vidéke, Erdőalja, Marosszéki Mezőség), nyilván nem megfélekedve arról, hogy ezen területek tánc- és zenekultúrája több szálon kapcsolódik az Észak-, Kelet- és Dél-Mezőséghez (Pávai–Abonyi 2020). Egybevágóan Pávai István adataival saját kutatásaim, amelyek alapján a fentiekhez hasonlóan külön falucsoportként kezelem a Belső-Mezőséget, az egykori Tóvidék falvait (Cege, Buza, Feketelak, Melegföldvár, Vasaszentgotthárd, Gyeke stb.) és az ettől a sávtól nyugatra elterülő falvakat sorolva ide egészen a Gyulatelke–Visa–Kötelenel vonalig. A területet északon behatároló Füzes-patak menti falvakat (Ördöngösfüzes, Füzesmikola stb.) – csakúgy, mint az egykori mezővárost, Széket – már nem számítom ide. Délen a Kolozsvár–Szászrégen útvonal mellett fekvő, még ide tartozó falvak (Magyarszovát, Mócs) képeznek határt. A fenti beosztásánál azonban továbbmegyek, hiszen a vizsgálataim azt mutatják, hogy a Belső-Mezőség területén a tánc- és zenei kultúra szempontjából körvonalazható még egy kisebb falucsoport, amelyekben az 1960-as évekig, a helyi fiatalok által rendszeresen megszervezett, hétfői táncalkalmakat a magyarpalatkai cigányzenészek muzsikáltak ki. A továbbiakban palatkai tánckörzetnek nevezem ezt a területet, ahol huszonhárom falu (és több hozzájuk tartozó kisebb tanyacsoport) található.²⁵⁶ Az itteni települések tánckészletét és a táncok koreológiai sajátosságait összevetve a Tóvidékével, halvány eltérések rajzolódnak ki. Buza, Melegföldvár és Feketelak környékén ugyanis már az 1800-as évek végén eltűnt a palatkai körzetben jellemző, magyarok által táncolt aszimmetrikus lüktetésű, lassú páros tánc

256 Ezek a falvak a következők: Báré, Béditanyák, Gyulatelke, Kisbogács (Băgaci), Kályáni-Vám (Căianu-Vamă), Kolozskorpád, Kötelenel Kiskályán (Căianu Mic), Kispulyon, Lárgatánya (Văleni), Légen, Magyarkályán, Magyarpalatka, Magyarpete, Magyarszovát, Mócs, Marokháza, Mezőgyéres, Mezőkeszű, Mezőszava, Omboztelke, Vajdakamarás, Visa. A távolabb eső falvakban (Apahida, Botháza, Gyeke stb.) sokkal ritkábban, egy-egy naptári ünnep, vagy lakodalom alkalmával zenéltek a palatkai cigányzenészek (A **félkövér betűtípussal** szedett falvakban magyar többségű a lakosság. A **dőlt betűvel** jellettekben nagyjából 50–50% a magyarok és a románok aránya. Ezekben a falvakban, ha tehették, külön táncoltak a nemzetiségek. Az **aláhúzással jelölt** falvakban elenyésző a magyarság aránya maximum 10–12 család. A többiben nem laknak magyarok.)

(*lassú cigánytánc*).²⁵⁷ A vegyesen (férfiak és nők által összekapaszkodva) járt *magyar*, vagy négyes tánc²⁵⁸ használata is valamikor az első világháború környékén ment ki a divatból, míg a palatkai tánc körzetben ezt a magyarkor még az 1960-as években is táncolták. A tóvidéki románok párkezdő, aszimmetrikus lökötésű, forgós-forgató páros tánc (*vácitura*)²⁵⁹ pedig más koreológiai jegyekkel rendelkezik, mint a palatkai körzetben táncolt ún. *zsok rományeszk*.²⁶⁰ A tóvidéki román férfiak és nők ugyanis szinte kizárólag egymás bal kezét fogva táncolnak, sok esetben szinte végig egymással szemben mozogva, míg a palatkai tánc körzetben a legtöbb esetben jobb kézzel kapaszkodnak össze a párok. A Tóvidéken ezen kívül a szimmetrikus páros táncokban létezik egy kar alatti forgatás, amikor zenei 2/4 alatt fordul körbe kétszer a saját tengelye körül a nő, míg a palatkai körzetben szinte minden esetben zenei 4/4 alatt történik ugyanez. Ez utóbbi jelenségek ugyan nagyon jelentéktelennek tűnhetnek, de sok esetben zavaróvá, a lassú román lassú páros esetében akár lehetetlenné is tehetik a közös táncolást.

A két kistáj elválasztását – a különböző zenekíséret és táncterminusok mellett²⁶¹ – a helyiek saját tánc kultúrájukról alkotott képe (az általuk meghatározott tánc körzet) is indokolja. A Magyarpalatka környéki falvakból a tévesztés idején többen költöztek el a nagyobb határu és emiatt munkaerőigényesebb tóvidéki faluba, Katonába. Az emlékezéseikben vissza-visszatérő motívum, hogy nem szívesen látogatták a multságokat, mert nem tudtak együtt táncolni a helyiekkel.

Az adatközlőim információi szerint a települések közül a visai magyarok a kötelendi, keszüi, palatkai, pulyoni, kamarási, szavai és szováti magyarsággal ápolnak ma is szorosabb rokoni kapcsolatokat,²⁶² ezekkel a falvakkal vallják magukat egy néprajzi egységbe tartozónak. A visai románság jóval szélesebb házassági kapcsolatai Kisbogács, Magyarpete és Légen kivételével az összes Magyarpalatka környéki falut érintették, ezeken kívül ritkán a Kis-Szamos menti román falvak lakóival is házasodtak, a tóvidékiekkel azonban egyáltalán nem. Az 1960-as évekig az itt felvázolt házassági körhöz tartozó falvak hétvégi táncalkalmait látogatták a visai magyar és román legények.

---

257 Lásd például a vajdakamarási *lassú cigánytáncot* a BTK ZTI Ft.685.15a felvételén (Fügedi szerk. 2016).

258 Lásd például a magyarpalatkai magyar négyest a BTK ZTI Ft.686.1a-b felvételén (Fügedi szerk. 2016).

259 Vațitură (román), jelentése itt: szédülés. Ehhez hasonlít a budatelki purtată nevű tánc, lásd a Hagyományok Háza Folklor Adatbázisában a HH_DVD_SzGJNE_VHS_0027_2_00-14-46_00-16-08.mpg felvételen.

260 Lásd például a bárői felvételt a Hagyományok Háza Folklor Adatbázisában: HH_DVD_VaSa_V8_016_1_01-07-09_01-12-46.mpg.

261 Pávai István legutóbbi térképén is külön jelöli a Tóvidéket és a Belső-Mezőseget (Pávai–Abonyi 2020).

262 Ritkábban házasodtak bonchidai, válaszúti, mócsi, mezőgyéresi és kályáni lakosokkal, elvéve légeniekkel és székiekkel. Ezen kívül Kötelend és Zsuk néhány magyar családja visai származású.

4. térkép. A palatkai tánckörzet és a Tóvidék. Készítette Tobak Zalán.

